

Slavko Muljačić

OD BASTIONA BERNARDI DO VID MORPUGOVE POLJANE

UDK 725.96+725.27(497.13 Split)
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 18. IV 1989.

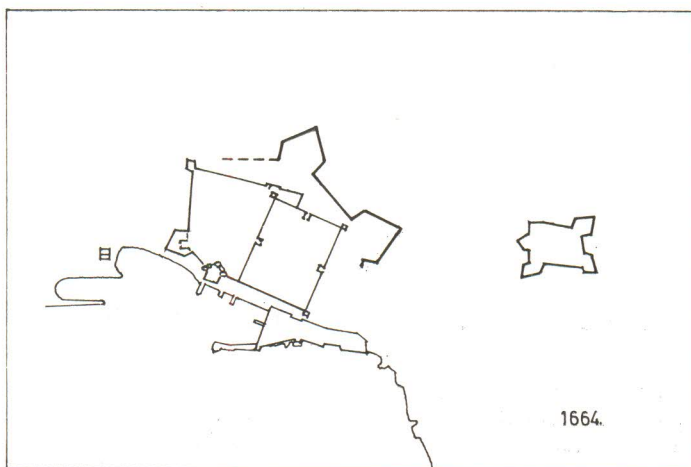
Slavko Muljačić
Projektirni biro »Projektant«
58000 Split, YU
Ujevićeva 4

Autor članka je bio glavni projektant adaptacije zgrada Splitskih toplica u Marmontovoj ulici. Prigodom izvođenja radova 1987. godine otkriven je dosada nepoznati dio zida bastiona Bernardi. To je bio povod da se detaljnije obradi ova utvrda i kasnija izgradnja na ovoj lokaciji, a posebno oblikovanje Vid Morpugove poljane.

Tijekom radova na sanaciji i adaptaciji dvorišnih zgrada »Splitskih toplica« u Marmontovoj ulici u Splitu, krajem prosinca 1987. godine otkriveni su ostaci sjevernog zida bastiona BERNARDI iz XVII. stoljeća, za koje se dosad nije znalo da su sačuvani. To otkriće potaklo me na obradu teme, kakva je navedena u naslovu ovog članka.

1. DATIRANJE GRADNJE BASTIONA BERNARDI

Split je nespreman dočekao opasnost od nadiranja otomanske vojske, koja je 111 godina (1537—1648) držala u svojoj vlasti susjednu tvrđavu Klis, a turska konjica se u ratnim godinama zalijetala u njegov neposredni okoliš, katkad i do samih gradskih zidina. Grad je pretežno bio okružen sa starim zidinama i oronulim kulama Dioklecijanove palače i srednjovjekovnog burgusa zapadno od nje, koje nisu više odgovarale uvjetima suvremenog ratovanja s vatrenim oružjem. Samo je duž Pisture, sjeverno od burgusa, početkom XVI. stoljeća (1503) bio sagrađen skošeni debeli kameni zid, otraga ispunjen zemljom, a na njegovom zapadnom završetku podignut je 1630. godine mali bastion Civran (ili Zorzi), koji su zadovoljavali tadašnje obrambene uvjete.

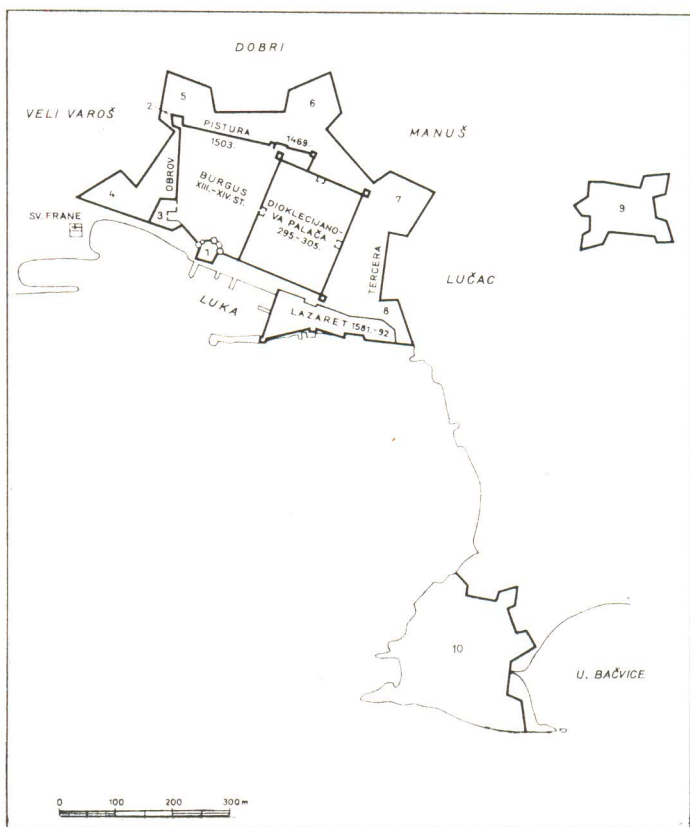
Stanje izgrađenosti splitskih utvrđenja krajem 1664. godine. Od novih utvrda dovršeni su bastion »Bernardi« i dva bastiona, povezana kortinom, nasuprot tvrđavi Gripe, koja je izuzev jednog bastiona bila dovršena još 1657. godine, a još jedna kortina bila je u radu

Od bastiona Civran je zapadni srednjovjekovni gradski zid skretao prema jugu do jedne kule, a odatle se opet tlocrtno lomio i spajao na Mletački kaštel iz XV. stoljeća. U južnom dijelu zida nalazila su se i Vrata mesarnica (Porta delle Beccherie).

Na širokom je prostoru od tih vrata do crkve sv. Frane na Obali u doba splitskog kneza i kapetana Marina Bondumiera 1605. godine, postojeći prirodni obalni sprud nasut zemljom bez podzidavanja uz more. Tako je na nasipu stvoren novi trg (Piazza), gdje je bila zabranjena bilo kakva gradnja.¹⁾

U obrambenom pojasu tog dijela splitskih zidina, najslabija točka bila je na lomu zapadnih i južnih bedema, gdje se nalazila spomenuta kula.

Kako bi se ojačao taj sektor obrane grada, tu je u XVII. stoljeću podignut bastion Bernardi, veći od već sagrađenog bastiona Civran (Zorzi), a znatno manji od kasnije, potkraj Kandijskog rata (1645—1669) građenih utvrđenja, s kojima je Split bio opkoljen s kopna u zvjezdolikom polukrugu koji su činili tri bastiona (baluarda, branika) i dva polubastiona, povezana zidovima (cortinama). Gradilo se po suvremenom Vaubanovom sustavu s ispunama zemlje (terrapienatom) iza debelih skošenih kamenih zidova, a na platou tlocrtno peterokutnih bastiona i trokutnih polubastiona mogla se smjestiti artiljerija za obranu grada. Sastavni dio obrane Splita činile su i vanjske utvrde: najprvo sagrađena tvrđava Gripe na obližnjem brežuljku sjeveroistočno od grada i utvrda na poluotoku Bačvice, s istočne strane uvala u kojoj se u dnu nalazila gradska luka.²⁾

Splitska utvrđenja od dovršetka njihove izgradnje 1668. godine, do pred prva rušenja 1807. godine
Imena utvrda i godina gradnje:

- 1 — Mletački kaštel — oko 1441; 2 — Bastion »Civran«, (»Zorzi«) — 1630; 3 — Bastion »Bernardi« — 1660-64; 4 — Bastion »San Antonio« — »Cornaro«, (»Šperun«) — 1665-66; 5 — Bastion »Santa Marina« — »Priuli«, (»Baščun«) — 1666-68; Bastion »Santa Anna« — »Cornaro« — 1662-64; 7 — Bastion »San Girolamo« — »Contarini« — 1662-64; 8 — Bastion »San Giorgio« — »Cornaro« — 1664-66; 9 — Tvrđava »Grippe«, (»Gripe«) — 1648-57. Sjeverozapadni bastion nije izveden 10 — Tvrđava »Bottiselle«, (Bačvice), započeta prije 1657, dovršena 1666. godine

Bastion Bernardi je podignut na mjestu 1605. godine uređenog novog trga na obali, a, prislanjajući se na srednjovjekovne zidine, u korišćenju bastiona ostala je već navedena kula četvrtastog tlocrtnog oblika.³⁾

U dosad objavljenoj literaturi ima kontroverznih podataka o tome kad je sagrađen bastion Bernardi. Sigurno je netočan izneseni podatak

da je postojao već u XVI. stoljeću⁴⁾, a ne stoji ni mišljenje da ga je već u početku Kandijskog rata podigao vojni inženjer fra Antonio Leni.⁵⁾

Podizanje jednog bastiona, pa i relativno malenog kakav je bio bastion Bernardi, tražilo je zapošljavanje većeg broja graditelja, te mnogo materijala i novčanih sredstava, pa izgleda čudno i neprihvatljivo da je taj bastion bio **vrlo kratko vrijeme** u pravoj obrambenoj funkciji, a što ćemo u nastavku izlaganja pokušati dokazati.

Postojao je običaj da se sagrađena utvrda najčešće nazove po prezimenu generalnog providura mletačke Dalmacije, koji je upravljao pokrajinom u vrijeme njene gradnje. Po povijesnim podacima, potkraj Kandijskog rata Dalmacijom je upravljalo ovih šest generalnih providura (Provveditore generale)⁶⁾:

- 1656. Antonio Barnardo
- 1660. Andrea Corner (Cornaro)
- 1662. Girolamo Contarini
- 1664. Cattarino Cornaro (Corner)
- 1667. Antonio Priuli
- 1669. Antonio Barbaro

Logično bi bilo da je bastion Bernardi građen u vrijeme generalnog providura Antonija Barnarda, tj. da je njegova gradnja barem započela između 1656. i 1660. godine. Naime, ostala tri bastiona i dva polubastiona podignuta oko Splita 1662—1668. godine, dakle potkraj Kandijskog rata, redoslijedom sa zapada na istok nose ove nazive: San Antonio (Cornaro), Santa Marina (Priuli), Santa Ana (Cornaro), Contarino i San Giorgio (Cornaro). Kao što se vidi, dok su se bastioni još gradili, obično su imali »radni naziv« po obližnjoj crkvi, koju je obično trebalo i srušiti da se može graditi.⁷⁾

U drugoj knjizi svog djela »Povijest Splita«, povjesničar Grga Novak piše: »Godine 1656. postane generalnim providurom Dalmacije Antonio Barnardo. Uvidjevši da bi Split stradao, kad bi ga Turci ozbiljno napali, naredio je da se odmah započne utvrđivanjem.«⁸⁾

U istoj knjizi se na stranicama 423 i 426 potkrala očita greška, koja se sastoji u zamjeni sličnih prezimena vladajućeg generalnog providura Dalmacije i Albanije, pa uz događaje koji su se zbili 1659. godine oko Splita, pisac navodi Antonija Barbara (koji je postao generalni providur tek 1669), a ne Antonija Barnarda (koji je upravljao 1656—1660).

Na istim stranicama Novak dalje piše: »Ali kako topovi s Gripa nisu mogli svojim mecima doprijeti do svih dijelova slabih bedema, Barbaro je dao napuniti zemljom jedan ‚polumjesec‘ sa strane varoši, sv. Franje‘ da se postave topovi koji će štititi onaj dio splitskih bedema, do kojih topovski meci sa Gripa ne mogu da dopru.

Tako je očekivao Barbaro 1660. godinu. Kako međutim Turci nisu te godine napali Split, započeo je gradnjom ‚kraljevskog baluarda‘ (baluardo reale) do Sv. Franje, u koji je unio materijal koji je već bio u polumjesecu«.

A na stranici 426 veli: »Sasvim je bio 1664. izgrađen i dovršen baluard ‚Bernardo‘, koji se nalazio prema samostanu Sv. Franje«.

To bi značilo da je bastion Bernardi sagrađen 1660—1664. godine.

Na str. 428 Novak nastavlja: »Pet baluarda, tri potpuna, a dva polovična okruživali su grad. Ova dva polovična bila su prema moru. Ti su se baluardi zvali: Svetog Jerolima, Svete Āne, Zorzi (Giorgio, Juraj), Bernardo i Priuli. Ovi baluardi bili su spojeni zidnim platnom ‚kor-
tinom’«. ^{8a)}

Primijećujemo da Grga Novak ne donosi nazive bastiona redom (sa zapada prema istoku ili obrnuto), te da u tih pet bastiona i polubastiona **pogrešno** ubacuje bastion Bernardo, a uopće **ne spominje** jugozapadni polubastion San Antonio (po šiljatom obliku zvan i Sperone — Šperun), koji je bio još bliži crkvi sv. Franje.

Poslije izgradnje polubastiona San Antonio, bastion Bernardi će ostati **unutar** obrambenog pojasa zvjezdolikog polumjeseca, te će za obranu s kopna (a ta je jedino i bila važna) mnogo izgubiti na značenju i ostati samo kao neka »druga« obrambena linija. Ako je bastion Bernardi bio dovršen 1664. godine, a polubastion San Antonio 1666. godine, znači da je bastion Bernardi **samo dvije godine** ili nešto više bio u mogućnosti pune i prave funkcije, što izgleda nevjerovatno, ali istinito.

Očito je da je mali zapadni bastion Bernardi građen kao relativno jeftino, a brzo izvodljivo ojačanje na najslabijem dijelu splitskih gradskih zidina, u vrijeme dok se tek gradio istočni dio obrambenog poluobruča oko Splita: bastioni Contarini i Cornaro, s mnogo više napornog rada i utrošenog materijala i novčanih sredstava. ^{8b)}

Duško Kečkemet u svom, ovdje već navedenom radu »Mapa crteža dalmatinskih gradova ing. Josipa Santinija«, citira izvještaj markiza Ville, izaslanika mletačkog Senata, koji je 1665. godine, obilazeći dalmatinske gradove »da pregleda stanje postojećih utvrda i izvidi što bi trebalo popraviti ili dograditi«, bio i u Splitu. Villa je tom prilikom pristupovao svečanom **postavljanju temelja** jednog bastiona prema crkvi sv. Franje, u koji su bile bačene medalje s likovima generala Cornara s jedne, a s njegovim likom s druge strane. ⁹⁾

Pošto je 1665. godine bastion Bernardi bio sigurno gotov, iz tog izvještaja se vidi, da je tek te godine započeta izgradnja jugozapadnog polubastiona San Antonio, koji je kao dovršen 1666. ucrtan u poznati plan Splita, izrađen od mletačkog inženjera Josipa Santinija, a on je izgradnjom bastiona Priuli uskoro dovršio izgradnju splitskih utvrđenja.

Treba naglasiti, da je od svih tlocrtnih prikaza bastiona Bernardi na poznatim starim planovima Splita, jedino na spomenutom Santinijevom planu uočljiva jedna specifičnost kod crtanja njegovih zidova, u odnosu na prikazivanje zidova ostalih splitskih bastiona. Dok su dva zida s morske strane i kod bastiona Bernardi prikazana s tamnije obojenom tlocrtnom projekcijom površine između kontura na tlu i pri vrhu zidova, kod zapadnog i sjevernog zida je u tu tlocrtnu projekciju ubačeno ukupno sedam »svijetlih prodora«. Nije jasno što oni predstavljaju, ukoliko to nije naznaka nazupčanih prsobrana nad kruništem tih dvaju zidova, no takvi se ne uočavaju na vedutama Splita iz tog doba. ¹⁰⁾

Na svim poznatim planovima Splita iz XVII. i XVIII. stoljeća, ime bastiona je navedeno kao Bernardi ili Bernardo, samo se u mletačkom katastru i u izvještaju pukovnika inženjera G. F. Rossinija iz 1749. godine ovaj bastion pogrešno naziva Bondumier.¹¹⁾

Možda to i nije obična greška, već je ime tog splitskog kneza i kapetana, koji je (kako je ranije navedeno) 1605. godine na mjestu budućeg bastiona uredio trg, vjerojatno i nazivan njegovim imenom, kasnije u svakodnevnom govoru spominjan uporedo s imenom Bernardi, što se i danas događa kod promjena naziva neke ulice ili trga.

Iako su u slijedećem XVIII. stoljeću granice između Venecije i Otomanskog carstva odmaknute daleko od Splita i tako otklonjena neposredna opasnost od Turaka, splitska gradska utvrđenja su i dalje sačuvana do kraja mletačke i tijekom prve austrijske vladavine u Dalmaciji (1797—1805).

Tek kasnije, početkom XIX. stoljeća, u doba kratkotrajne francuske vladavine u Dalmaciji (1806—1813), porušeni su znatni dijelovi tih utvrda, po naređenju vojnog upravitelja Napoleonovog maršala Marmonta, koji je vojne razloge za ovakav postupak uspješno prikrivao željom za uljepšavanjem Splita. Poduzeta rušenja omogućila su i neke veće urbanističke zahvate oko grada, među kojima i produžavanje splitske obale (Rive) na njen današnji zapadni dio.

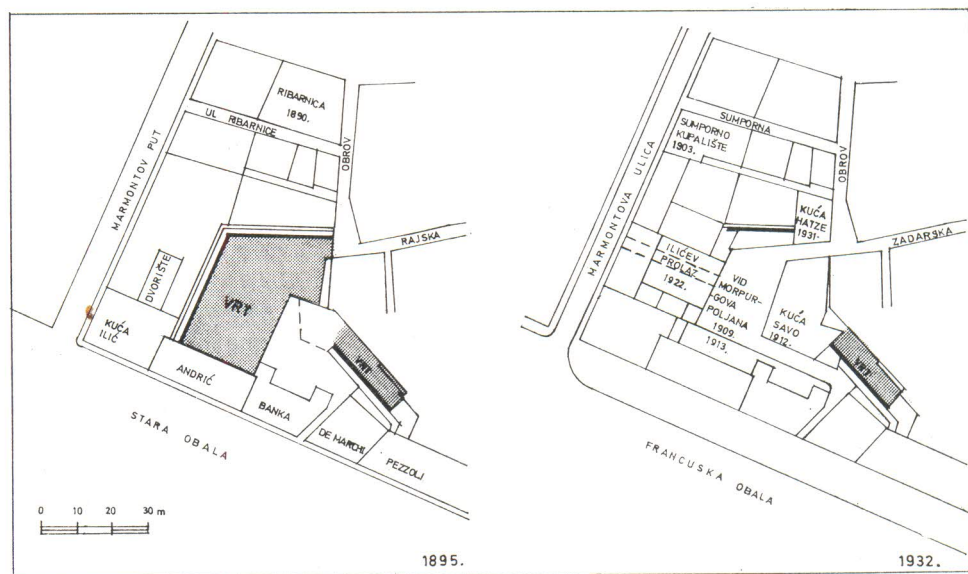
2. OSTACI BASTIONA BERNARDI KROZ XIX. STOLJEĆE

Godine 1807. otpočelo se s rušenjem nekih splitskih utvrđenja, a s obalne strane grada Francuzi su porušili južni istureni dio mletačkog Kaštela i zapadni polubastion San Antonio sa zidovima koji su sezali do njega.¹²⁾

Sačuvana su dva plana detalja splitske obale,¹³⁾ koja je 1808. iz nešto starijeg, kasnije izgubljenog plana, precrtao vještak mjernik Grga Gale, a koja uz ostale objekte obuhvaćaju i srušeni Kaštel i još sačuvani bastion Bernardi. Na jednom od tih planova naznačena je linija ne samo produžene nove Marmontove obale, već i regulacijska linija budućih novogradnji na njoj. Ova linija već siječe šiljak bastiona Bernardi, a kasnija izgradnja uz nju pretpostavlja rušenje južnog dijela bastiona za širinu tih zgrada.

Bastion Bernardi je ipak preživio rušenja u vrijeme francuske vladavine, a vidljiv je i na poznatoj slici splitske luke, koju je 1818. godine naslikao A. Barač.

Međutim, na Katastarskom planu Splita iz 1831. godine¹⁴⁾ i na planu Splita i okolice koji je 1846. godine izradio arhitekt Vicko Andrić,¹⁵⁾ vidljivo je da je uklonjen južni dio tog bastiona, iako tada još nije bila podignuta zgrada s njegove južne strane. U to vrijeme i još dugo zatim, sačuvani su čitav sjeverni i pretežni dio zapadnog zida bastiona Bernardi, dok je s južne strane vjerojatno izgrađen provizorni potporni zid radi pridržavanja zemljanog nasipa unutar bastiona. Na oba plana je na

Ostatak bastiona »Bernardi« oko 1895. godine. Nad zemljanom ispunom (terrapienatom) između zidova je Koludrovićev, pa Brajnoviće vrt

Po rušenju ostataka bastiona »Bernardi« 1908-9. godine, je na tom prostoru do 1922. izgrađena nova Poljana, oko 1932. godine nazvana po Vidu Morpurgu

preostaloj površini omeđenoj zidovima, na nekoliko metara iznad okolnog tla, postojao Koludrovićev vrt, kako to i piše na Andrićevu planu. Geometrijski pravilni nasadi prikazani na oba ova plana, ukazuju da je (možda) bio uređen poput vrtova francuskog tipa.

Prilikom rušenja 1821. godine kompleksa kasnogotičkih komunalnih zgrada iz XV. stoljeća na splitskoj Pjaci, srušeno je i prvo splitsko kazalište, koje je bilo smješteno u srednjoj od tih zgrada. Stoga se povremeno javljao problem podizanja nove prikladne kazališne zgrade, za koju je predlagano nekoliko lokacija.

Izgleda da je splitski arhitekt Vicko Andrić (1793—1866), Canovin učenik, nedugo poslije rušenja stare kazališne zgrade na Gospodskom trgu, izradio nacрте za novo kazalište locirano na površini tadašnjeg Koludrovićeva vrta na bastionu Bernardi, ali do gradnje nije došlo.¹⁶⁾

Krajem pedesetih godina XIX. stoljeća, u vrijeme općinske uprave s načelnikom Simeonom Michieli Vitturijem na čelu, u Splitu je znatno povećana komunalna izgradnja, pa su se stvorili i povoljniji uvjeti za podizanje nove stalne kazališne zgrade, umjesto tadašnjeg provizornog kazališta »Ristori« na Dobrome.

Godine 1859. splitskoj Općini su uporedo podnesena dva prijedloga za novu kazališnu zgradu: jedno od dr. Antonija Bajamontija, a po projektu venecijanskog arhitekta Giovanni Battista Medune (1800—1880) i

drugo od Mihovila Koludrovića, koji je i sam bio pisac kazališnih komada, a po projektu arhitekta Vicka Andrića.¹⁷⁾

Andrić je u siječnju 1859, na zadovoljavajući način projektirao kazališnu zgradu **opet** na Koludrovićevu zemljištu, na mjestu ostataka bastiona Bernardi, koje bi se porušilo. Kazališna zgrada bila bi prislonjena na susjedne kuće, tako da bi joj samo istočna strana bila vidljiva. U zbijenom prostoru Andrić je učinio sve da umanjí negativan utjecaj takve lokacije. Zgrada bi imala šest ulaza i bila spojena s kanalizacijom i bunarom. To je bilo osobito važno u slučaju požara, jer tada Split još nije imao gradski vodovod. Nasuprot zgradi teatra sagradila bi se jedna kuća, u kojoj bi stanovali glumci.

Međutim, splitska općinska uprava odbacila je ovaj Andrićev plan, s obrazloženjem da bi kazalište, zbijeno među kućama, u slučaju požara moglo predstavljati veliku opasnost za sam grad. Ona je jednoglasno prihvatila Medunov projekt, povoljno lociran na sjevernom dijelu zapuštenog Marmontovog perivoja, te je dr. Antonio Bajamonti (1822—1891), vođa splitskih autonomaa, tu 1859. godine podigao svoje kazalište, koje je izgorjelo 1881. godine.

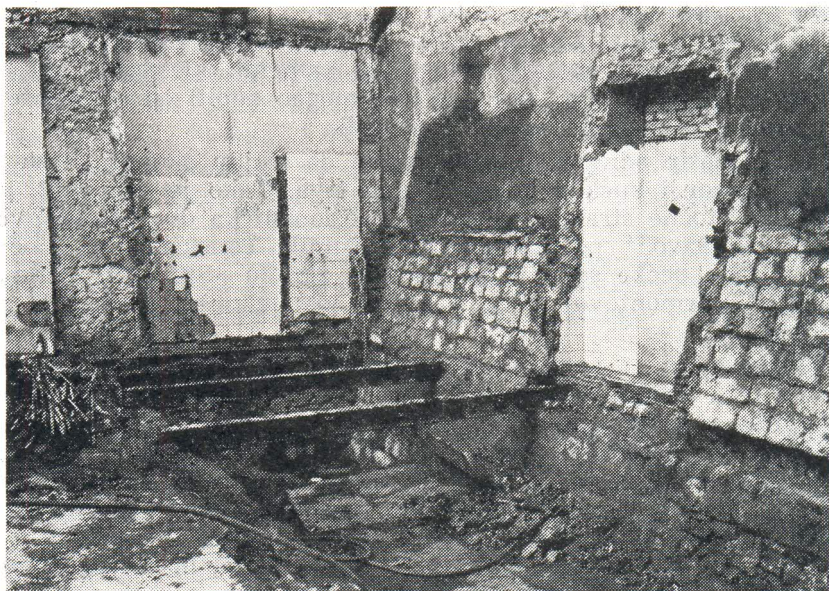
S južne strane Koludrovićeva vrta, na ostatku bastiona Bernardi, sagrađena je 1859. godine¹⁸⁾ neorenesansna trokatnica Andrić, kao posljednja u nizu zgrada na Obali, od kuće Selebam (kasnije Borelli) pred sačuvanom mletačkom kulom, do uglovnice Ilić uz Marmontovu ulicu. Sjeverni zid prizemlja kuće Andrić (između dva rata vlasništvo Bonačić-Mandinić i Čulić) je prema vani skošen, da bi preuzeo funkciju porušenog potpornog zida.^{18a)}

U toj kući godinama je stanovao pravnik i političar Konstantin (Kosta) Vojnović (1832—1903), jedan od prvaka Narodne stranke u Splitu, a s njim i njegov sin Ivo (1857—1929), budući hrvatski književnik. U njoj se na I. katu nalazila 1862. godine osnovana »Narodna slavjanska čitaonica«, koja je odigrala važnu prosvjetnu ulogu u vrijeme narodnog preporoda, a i u kasnijim desetljećima.

Ostaci bastiona Bernardi: dva zida i vrtna površina šrafirano prikazana, uočljivi su još i na planovima Splita objavljenim 1899. godine,¹⁹⁾ i 1912. godine,²⁰⁾ koji su sigurno izrađeni nekoliko godina ranije.

Na »Savovom bedemu«, kako su po imenu susjednog vlasnika također zvali ostatak bastiona Bernardi, su se, po kasnijem svjedočenju pok. Marija Petrošića, ljeti 1906. godine prikazivali i filmovi. Predstave su organizirali gostujući Antonije Volić iz Pule i Josip (Beppo) Karaman (1864—1921), kasniji vlasnik prvog splitskog kinematografa »Elektra« (pa »Kino Karaman«, danas »Kino Balkan«) i prvi dalmatinski filmski snimatelj. Karaman je kupio kuću u Marmontovoj ulici i u dotadašnjoj vježbaonici (»sokolani«) »Hrvatskog sokola« potkraj 1907. godine otpočeo s prikazivanjem filmova za građanstvo. Treba reći da su gimnastičari »sokolaši« koristili i susjedni Brajnovićev (nekad Koludrovićev) vrt, sve dok nisu 1908. godine preselili u novosagrađeni »Hrvatski dom« (danas u Omladinskoj ulici). Tada je Karaman mogao svoju dvoranu adaptirati isključivo za kinematograf.^{20a)}

Prigodom radova na sanaciji i adaptaciji dvorišnih zgrada »Splitskih (sumpornih toplica«, krajem 1987. godine otkriven je sačuvani donji dio sjevernog zida bastiona »Bernardi«, u dužini od oko 20 metara i visini od 4,80 metara. Na snimku s početka 1988. godine, vidi se istočni za- vršetak tog kosog zida, kojem je gornji dio pod žbukom, a u njegovoj debljini zazidani otvor nekad probijenih vrata

3. RUŠENJE OSTATAKA BASTIONA BERNARDI I OBLIKOVA- NJE VID MORPURGOVE POLJANE

Krajem prvog desetljeća ovog XX. stoljeća, srušeni su zadnji ostaci zidova bastiona Bernardi i odnesen je zemljani nasip.²¹⁾ Tako se u samom centru grada, vrlo blizu Obale stvorio veliki prazan prostor, na kojem će se već kroz nekoliko godina oblikovati novi gradski trg, koji će tek mnogo vremena kasnije dobiti današnje ime Vid Morpurgova poljana. Bit će nazvan po starom splitskom knjižaru Vidu Morpurgu (1838—1911), potomku poznate splitske židovske obitelji i jednom od najzaslužnijih građana u vrijeme borbi za pohrvaćenje splitske Općine, koje je ostvareno 1882. godine (ali i za kasniji rad).

Pregledavajući godišta splitskog lista »Naše jedinstvo« iz tih godina s početka ovog stoljeća, autor ovog članka nije našao ikakvu vijest o rušenju ostataka bastiona i odvoženju porušenog materijala i nasipa, a nije mu poznato da je već netko o tome pisao izvan novinskih stupaca. Istina, svi brojevi tog lista nisu sačuvani, a trebalo bi pregledati i drugu periodiku iz tih godina.

Dedukcijom bi se dalo zaključiti da je spomenuto rušenje izvedeno između 1908. i 1911. godine, kad je pred lukobranom, u istočnom dijelu

splitske gradske luke građen veliki Gat sv. Duje²³⁾ (danas Gat španskih boraca). Gradnja gata iziskuje velike količine zemlje i lomljenog kamena za nasipanje unutar obalnih zidova od kamenih klesanaca, pa se dio tog potrebnog materijala lako i jeftino mogao dobiti od ne suviše dalekog mjesta, gdje se rušio bastion Bernardi.

Kad je nasip odnesen i teren snižen na razinu okolnih ulica, moglo se prići izgradnji kuća uokolo nastalog trga. Tako je već 1912. godine sa njegove istočne strane podignuta secesionistička dvokatnica gvožđarske trgovine Savo,²⁴⁾ po projektu arh. Kamila Tončića, koji je od 1903. godine u stilu bečke secesije projektirao zgradu »Splitskih (sumpornih) toplica« u Marmontovoj ulici, a zatim još nekoliko zapaženih zgrada u istom stilu.

Nedugo zatim, a neutvrđene godine do najkasnije 1914, sa sjeverne je strane trga podignuta vrlo uska (oko 7 m) dvokatnica s kamenim polustupovima u prizemlju, gdje je izvorno bilo šest lokala i kućni ulaz. Zgrada ima jednostrešan krov, a tek se nedavno, krajem 1987. godine otkrilo, da njen sjeverni zid, koji je bez ijednog otvora, u čitavoj dužini od oko 20 metara leži na nesrušenim ostacima sjevernog zida bastiona Bernardi. Lagano skošeni zid bastiona je na tom potezu sačuvan u visini od 4,80 m, od toga 2,30 u temeljnom dijelu i 2,50 m iznad razine prizemlja dvorišnih objekata »Splitskih toplica«.

Kao glavni odgovorni projektant sanacije i adaptacije zgrada »Splitskih toplica« i vršilac direktivnog nadzora nad izvođenjem radova, autor ovog članka je, poslije provedenih rušenja, otkriven kosi zid susjedne kuće (s ulazom iz Vid Morpurgove poljane br. 1), identificirao kao dosad nepoznati ostatak sjevernog zida nekadašnjeg bastiona Bernardi. On je o tome obavijestio Zavod za zaštitu spomenika kulture, koji je poslije uviđaja mr. Franka Oreba izvršio snimanje i kartiranje zatečenog stanja, kroz par mjeseci potpuno pristupačnih ostataka u dužini od oko 11,40 m, dok se u produženju kolovaje naslućivao nastavak istog zida, u dužini od 8,25 m, a možda i nešto više. U otkrivenom zidu nalazila su se dva probijena otvora: proboj za kanalizacijski kolektor u temeljnom dijelu zida i nekad probijena vrata iz jedne prostorije prizemlja spomenute susjedne zgrade.

Nažalost, već poslije par mjeseci, u proljeće 1988. godine, nove konstrukcije su opet prekrile ovaj zanimljivi nalaz.

No, vratimo se na oblikovanje novog trga ili poljane poslije 1910. godine. Kad su istočna i sjeverna strana bile već formirane, trebalo je srediti južnu stranu buduće Vid Morpurgove poljane. Rekosmo da je do tada kuća Andrić imala ukopan svoj sjeverni zid. Sad su se u njemu mogli probiti otvori, no uz nju je dograđen i prizemni aneks, tako da je smanjena moguća površina novog trga. Ne znamo koji su zakupnici ranije koristili prizemlje kuće Andrić ni čime su se bavili, ali je ono najkasnije 1913. godine doživjelo velike promjene, kako zbog dogradnje spomenutog sjevernog aneksa, tako i na južnom pročelju zgrade.

Promatrajući stare fotografije Splita, snimljene u prošlom stoljeću, opaziti ćemo da su mnoge od danas postojećih zgrada, recimo na Obali

ili u Marmontovoj ulici, izvorno u prizemlju imale drugačije i manje otvore, nego li danas. Tako su na južnoj fasadi kuće Andrić, od današnjih devet lučnih otvora veličine vrata u prizemlju zgrade, nekad četiri otvora (prvi, treći, sedmi i deveti po redu), bili tek uski i niski prozori, ali također s kamenim okvirima i lučnim završetkom.

Može se pretpostaviti da je uzrokom ovih promjena s obe strane prizemlja kuće Andrić bilo otvaranje jedne nove kavane u njegovom istočnom dijelu.

Dana 12. srpnja 1913. godine je stari kavanar Ivan Gašpić, koji se od 1872. godine bavio tim poslom, otvorio u spomenutom adaptiranom prostoru »Kavanu Gašpić«²⁵⁾, bečkog tipa, s mnogo velikih zrcala na zidovima i sa stolovima s mramornom pločom, a u dograđenom dijelu (u koji se ulazilo i s buduće Vid Morpurgove poljane), smještena je biljar sala s tri biljara.

Godine 1919, Gašpić se zbog starosti povukao iz posla, a kavanski namještaj su prekupili braća Filip (1886—1937) i Ante (1890—1969) Muljačić,²⁶⁾ kojima je otac Mate Muljačić (1857—1925), potomak stare splitske obitelji iz Velog Varoša, još davno 22. ožujka 1898. godine bio otvorio prvu »Kavanu Muljačić«, u prizemlju obližnje kuće De Marchi na obali,²⁷⁾ a od 1906—1919. imao je za ortaka Duju Delića (1877—1956).

Tako je »Kavana Gašpić« postala »Kavana Muljačić« i na tom mjestu i pod tim imenom poslovala 1919—1948. godine,²⁸⁾ a u kući De Marchi je istovremeno postojala »Kavana Delić«.

Tako se buduća Vid Morprgova poljana potpuno građevinski oblikovala, ali je u prometnom pogledu ostala tek zaglavni prošireni završetak Zadarske ulice, ako se izuzme jedna mala zaobilazna uličica, koja ju je spajala s Obalom. Taj je nedostatak uklonjen, kad je 1921—1922. godine između te Poljane i Marmontove ulice, kroz dvije postojeće zgrade i unutarnje dvorište (širine oko 12 m) probijen pasaž, tzv. »Ilićev prolaz«, nazvan po vlasniku tog bloka kuća. Projektirao ga je ing. arh. Prosper Čulić, kasniji šef Odsjeka za visokogradnju u Tehničko-građevnom odjeljenju Općine Split.²⁹⁾ Ovaj »velegradski pasaž« s 12 dućana, kako ga naziva splitski list »Novo doba«, dug je 29 m, a širok 3,60 m.³⁰⁾ U prizemlju pasaža ističu se široki zastakljeni otvori ulaza i izloga, s profiliranim kamenim okvirima i polukružnim gornjim završetkom, a na mjestu stare zgrade je sa strane Poljane podignuta nova jednokatnica.

Danas je, nažalost, Ilićev prolaz izgubio nekadašnju draž i uglavnom je sveden na pretežno natkrivenu prometnicu. Umjesto niza različitih trgovina i lokala, on je umrtvljen. Čitavu sjevernu stranu čine izlozi s filmskim reklamama, a nakon zadnje adaptacije kina »Balkan« čak i bez ijednog pravog ulaza na toj strani prolaza. Na suprotnoj strani dominira konfekcija »Beko« i zaprema čitavu sredinu s tri otvora.

Poslije adaptacije bivše kavane »Marjan« (do 1948. »Muljačić«), koja je 1966. godine pretvorena u ekspres-restoran »Dubrovnik« po projektu

Lovra Perkovića, dipl. ing. arh, s južne strane vid Morpurgove poljane svakog ljeta osvane njen »štekat«, a tom restoranu pripada i mali snack bar na početku Ilićeva prolaza.

Običan građanin ni ne zna da je nekad postojao neki bastion Bernardi, a Vid Morpurgovu poljanu smatra jednim od manje zanimljivih splitskih trgova.

BILJEŠKE:

- 1) D. Kečkemet, Urbanistički razvoj splitske luke, Pomorski zbornik I—II, Split 1962, str. 1406—1407 i bilješka 112.
- 2) D. Kečkemet, Mapa crteža dalmatinskih gradova ing. Josipa Santinija, Izdanje muzeja grada Splita, sv. 4, Split 1953.
- 3) A. Duplančić, Popisi državnih zgrada u Splitu iz god. 1789. i 1804, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 13/1987, str. 161.
- 4) D. Kečkemet, Mapa crteža... o. c. str. 71. S. Muljačić, Kronološki pregled izgradnje Splita u XIX i XX stoljeću, Zbornik Društva inženjera i tehničara, Split 1958, str. 61—62.
- 5) D. Kečkemet, Urbanistički razvoj... o. c, str. 1407.
- 6) Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, izdan od Fr. Bulića i M. Abra-mića, god. XLIX, Split 1926—1927, str. 128. Autor ovog članka je u zagradama naveo drugi oblik istog prezimena Cornaro-Corner.
- 7) D. Kečkemet, Mapa crteža... o. c, str. 71.
- 8) G. Novak, Povijest Splita, knjiga druga, I izdanje, Split 1961, str. 154.
- 8a) Bastion »Svetog Jerolima« je Contarini, jer se taj generalni providur zvao Girolamo, »Svete Ane« je srednji bastion Cornaro, na kojem je kasnije sagrađena bolnica, a bastion »Zorzi« je San Giorgio, ukoliko se ne misli na mali zapadni bastion Civran, koji su također nazivali tim imenom.
- 8b) Ij navedenih djela G. Novaka i D. Kečkemeta ne saznaje se što je generalni providur Andrea Cornaro (1660—1662) radio na podizanju novih splitskih utvrđenja. Možda je izvodio samo neke nužne predradnje, kao što bi bilo potrebno rušenje nekih objekata i pribavljanje kamena za gradnju. G. Novak na str. 156. i 426. piše, da je tek za uprave Girolama Contarinija (1662—1664) mletački Senat prihvatio nacрте i model inženjera Innocentija, po kojem Contarini »odmah započe rad na utvrđivanju Splita«. Na str. 158. iste knjige, Novak navodi da je generalni providur Catharin Corner (1664—1667), vrativši se 1667. godine sa svoje dužnosti u Veneciju, pohvalio svoje pretšasnike (Andreu Cornara i Girolama Contarinija — opaska pisca), »koji su sagrađili dva bastiona (Contarini i Cornaro — opaska pisca) s jednim zidnim platnom i započeli gradnju tvrđave »Bačvice« (Bottiselle)«. To znači da je njihovu gradnju započeo Andrea Corner, ali je glavninu radova izveo Girolamo Contarini, Catharin Corner (Cornaro) je sagrađio oba polubastiona, koji uz imena San Antonio i San Giorgio *mnogi nazivaju i Cornaro*, a njegov nasljednik Antonio Priuli (1664—19667), podigao je preostali sjeverozapadni bastion Santa Mari-na, koji je kasnije po njemu nazvan Priuli.
- 9) D. Kečkemet, Mapa crteža... o. c. str. 67 i bilješka 4.
- 10) D. Kečkemet, Mapa crteža... o. c. Vidi Santinijev plan Splita iz 1666. godine na str. 72—73.
- 11) A. Duplančić, o. c, str. 151 i 161.

- 12) D. Kečkemet, Splitski Kaštel, Anali historijskog instituta JAZU u Dubrovniku, 1956, str. 293—296.
- 13) Ova dva Galina plana srednjeg dijela splitske Obale, objavljena su u radovima D. Kečkemeta: Splitski Kaštel, o. c, str. 289 i Urbanistički razvoj splitske luke, o. c, str. 1414.
- 13a) D. Kečkemet u svom članku »Prvo splitsko dioničarsko brodogradilište«, ADRIAS Zavoda za znanstveni i umjetnički rad JAZU u Splitu br. 2, Split 1988, na str. 102 piše da je »dalje nasipanje... obale na dnu mandrača (Sv. Franje, tj. na Matejuški — opaska pisca) obavio kasnije splitski veletrgovac Ivan Dominik Ilić materijalom bedema (tj. bastiona Bernardi — opaska pisca) što ga je porušio na današnjoj Vid Morpurgovoj poljani, sagrađivši svoje skladište za vino na položaju porušene kuće Lovrić«. On ne navodi godinu ovog nasipanja, no to je moralo biti prije dovršetka izgradnje trokatnice na Rivi pred tim bastionom, tj. prije 1859. godine. Skladište vina Ilić sagrađeno je tek 1892. godine.
- 14) T. Marasović, Dioklecijanova palača, 1982, str. 40.
- 15) D. Kečkemet, Projekt arh. Vicka Andrića za uređenje pročelja i podruma Dioklecijanove palače. Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske 2/1976—3/1977,
- 16) D. K(ečkemet), Šezdeset godina splitskog kazališta, objavljeno u brošuri »1893—str. 34 i 43.
—1953, Narodno kazalište Split«, str. 5.
- 17) C. Fisković, Stara splitska kazališta, Split 1946, str. 17—19.
- 18) U knjizi »Splitski Almanah za god. 1925—1926« je uz stranicu 28 objavljena panoramska fotografija Splita iz 1859. godine. Na njoj su pred kućom Andrić na Obali uočljive hrpe građevinskog materijala, što bi moglo značiti da je te godine dovršavana ili da su tada u njoj vršeni neki naknadni radovi.
- 18a) I danas se taj skošeni zid vidi u dograđenom sjevernom dijelu prizemlja ove zgrade.
- 19) Tloris grada Spljeta, objavljen u knjizi: R. Petermann, Führer durch Dalmatien, Wien 1899, umetnut između str. 304 i 305.
- 20) Tloris grada Splita, objavljen u »Ilustriranom vodiču kroz Split«, kojeg je 1912. tiskala knjižara Morpurgo.
- 20a) D. Kečkemet, Počeci kinematografije i filma u Dalmaciji, Izdanje Muzeja grada Splita, sv. 18, Split 1969, str. 89—94. B. Radica, Novi Split (monografija za razdoblje 1918—1930), Split 1931, str. 313.
- 21) S. Muljačić, o. c, str. 80. Vidi i crteže na str. 72 i 73.
- 22) Zanimljivo je da se u brošuri »Splitski kažiput« u izdanju Općinskog upraviteljstva, Split 1913, s predgovorom dr. Josipa Smodlake u »Imeniku ulica«, s opisom položaja i tumačenjem naziva koji su velikim dijelom bili novi, još ne spominje Vid Morpurgova poljana. Ona je bez imena, a kao produžetak Zadar-ske ulice, ucrtana i u planovima Splita sa stanjem 1914. i 1926. godine. Tek se u Planu grada Splita iz 1935. godine, izdatom u nakladi knjižare »Napredak«, ovaj Trg naziva Vid Morpurgova poljana. Autor ovog članka dosad nije mogao ustanoviti, kad je Poljana dobila to svoje ime, no misli da je to moglo biti prilikom jubilarne pedesete obljetnice Narodnog preporoda u Splitu, koja je 1932. godine svečano proslavljena.
- 23) S. Muljačić, o. c, str. 80.
- 24) S. Muljačić, o. c, str. 80.
- 25) Naše jedinstvo, Split, br. 65 i 82/1913 i Novo doba, Split, br. 224/1922. U prostorijama »Kavane Gašpić«, kasnije »Kavane Muljačić«, pa »Kavane Marjan«, danas je »Restoran Dubrovnik«, Titova obala 6.
- 26) Novo doba, Split, br. 224/1922.
- 27) Jedinstvo, Split, 22. III 1898. Ova Muljačićeva kavana se nalazila u zapadnom dijelu današnjeg »Restorana Adriana«, Titova obala 8.
- 28) S izuzetkom oko trinaest mjeseci u godinama 1942. i 1943, kad je bila zatvorena od talijanske okupatorske vlasti.

29) S. Muljačić, o. c, str. 82.

30) Trasa »Iličevog prolaza« crtkano je naznačena već u »Planu grada Splita«, sa stanjem 1914. godine, koji je crtan u Tehničko-građevnom uredu Općine Split, a objavljen je poslije rata. O ovom pasažu vidi »Novo doba«, Split, br. 60 i 168/1922. Za novu kamenu zgradu na početku pasaža list piše da je u Zadarskoj ulici, jer kako je već rečeno, u to vrijeme Poljana nije još bila dobila ime.

Slavko Muljačić:

»DAL BASTIONE BERNARDI ALLA PIAZZA VITO MORPURGO«

Riassunto:

Durante la guerra di Candia (1645—1669), combattuta tra la Repubblica di Venezia e l'impero ottomano, la difesa di Split venne rafforzata da una cinta muraria modernamente costruita intorno e nei pressi della città. Il piccolo bastione Bernardi, eretto nel periodo 1660—1664 lungo la parte sudoccidentale delle vecchie mura medievali della città, era un rafforzamento di facile e veloce attuazione resasi necessaria in questo punto più debole delle mura cittadine. I lavori di costruzione ebbero inizio prima che fosse definitivamente presa la decisione di procedere all'erezione di un nuovo sistema di fortificazione composto di tre grandi e due mezzi bastioni collegati tra di loro da cinte murarie (cortine). Fu infatti nel 1662—1668 che dalla parte di terraferma erano costruite intorno alla città queste fortificazioni in forma di mezzaluna e a guisa di stella.

Avvalendosi dei dati d'archivio pubblicati a più riprese su questo argomento e mettendo in risalto le loro sporadiche divergenze e conclusioni arbitrarie l'autore cerca di stabilire il susseguirsi e la dinamica dei lavori di costruzione del bastione Bernardi e di altre fortificazioni spalatine al fine di chiarire le ragioni per cui oltre a queste fortificazioni doveva essere costruito anche il piccolo bastione.

L'autore continua a seguire la sua sorte anche nel corso del XIX e XX secolo cioè dopo la successiva demolizione della gran parte delle fortificazioni della città, incominciata già ai tempi del governo francese.

La parte nordoccidentale del bastione Bernardi, di cui erano conservate due pareti inclinate e una parte del terrapieno, venne usata per vari scopi già dai primi decenni del XIX secolo fino al 1908 (prima come giardino appartenente alle famiglie Koludrović e Brajnović, poi come il luogo di allenamento e esercizi ginnici e nell'estate del 1906 per le rappresentazioni cinematografiche). Nel corso del XIX secolo si cercò a due riprese di costruirvi il nuovo teatro cittadino.

Nel 1908—1909 furono demoliti con molta probabilità i resti delle mura del bastione Bernardi mentre il terreno era spianato al livello delle strade vicine. Nella zona vuota così creata venne a formarsi una nuova piazza che nel 1932 era denominata Piazza Vito Morpurgo per onorare la memoria di uno dei più meritevoli cittadini di Split che nella seconda metà del XIX secolo aveva preso parte attiva al risorgimento nazionale.

L'articolo termina descrivendo la costruzione dei nuovi edifici con i quali nel 1922 era completamente definita e formata la nuova piazza.